

DOI: <https://doi.org/10.31874/2309-1606-2020-26-1-15>
УДК 101.8

Богуслав Вольнєвич

Наукова критика та критерії науковості¹

Перший український переклад тексту Богуслава Вольнєвича «Наукова критика та критерії науковості».

Богуслав Вольнєвич є новою постаттю в українському інформаційному просторі. Цей професор Варшавського та запрошений професор низки провідних американських і європейських університетів, член міжнародного Вітґенштайнівського товариства, відомий також публіцистичною діяльністю, у тому числі виступами у пресі, на радіо й телебаченні, а також лекціям на каналі YouTube, де він став справжньою зіркою Інтернету.

Головні ділянки його думки – логіка, метафізика, етика, філософія релігії та філософія права, але найбільше визнання він здобув як творець онтології ситуації, як перекладач і коментатор Л. Вітґенштайна, а також критик фрейдизму, феноменології, постмодернізму, марксизму та релігійного фундаменталізму.

На його думку, філософія – це спроба раціонального схоплення проблем, щодо яких немає наукових знань. Разом із хаосом в сучасному суспільному житті, роль філософії постійно зростає. Філософія висловлює тези, до яких за допомогою здорового глузду може дійти кожна людина, якщо при цьому замислиться достатньо глибоко. Відтак, у ній немає речей інноваційних, є тільки очевидні, які, все-таки, піддаються при цьому логічному порядку. У ній ідеться про надання інструментів для формування ясних думок, що, у свою чергу, дає змогу розрізнити істину і фальш у усьому позанауковому пізнанні, зокрема тому, що стосується проблем філософії та освіти.

Ключові слова: *філософія, логіка й онтологія, етика, постмодернізм, цивілізація, освіта.*

1. У тій частині академічного середовища, яка ще сягає власною пам'яттю ситуації тридцятирічної і більше давності, доволі поширеним є відчуття, що рівень вимог, які тепер ставляться до наукових робіт і їхніх авторів, є занадто низьким і, що ще гірше – цей рівень далі знижується. Важко сказати, скільки в цьому відчутті є правди, а скільки самої

¹ Перекладено за виданням: Wolniewicz B. (2018) Krytyka naukowa i kryteria naukowości. B. Wolniewicz. Filozofia i wartości II. Warszawa: Uniwersytet Warszawski (wydanie II), 266-274. (Олег Гірний, далі – пер.)

тільки ностальгії за минулим та пов'язаної з нею схильності виступати як *laudator temporis acti*¹. Проте, ми не вважаємо, що тут у гру входить тільки те друге, і гадаємо тим самим, що оте, менш чи більш відчутне, явище дійсно існує: рівень наукових робіт має спадну тенденцію.

На користь реальності вказаного явища промовляють також певні факти, що раніше радше не зустрічалися. Так, наприклад, недавно одна зі спеціалізованих рад столичного університету прийняла аж у двох випадках, всупереч голосам «проти», рішення про присвоєння [наукового] ступеня «Доктор габілітований»², затвердити які потім рішуче відмовилася Центральна комісія³, вказуючи, що науковий рівень представлених пошукувачами дисертацій є приголомшливо низький, а перебіг габілітаційного колоквиуму⁴ це лише підтвердив. Здавалося б, що така скандальна подія буде для [наукового] середовища справжнім потрясінням. Тимчасом, нічого подібного: справа минулася без жодного видлуння і до ніяких глибших рефлексій не спонукала; а обидва пошукувачі негайно приступили до написання повторних дисертацій – у слушному, на жаль, переконанні, що «завалена» дисертація сьогодні нікого науково не компрометує. Захист докторської дисертації трактується як студентський екзамен: не вдалося одного разу, то вдасться другого. І наукове середовище таку позицію акцептує, незважаючи на те, що є ясно, що через такі «виправні докторські дисертації» науковий рівень пошукувача суттєво змінитися не може.

А ось другий факт. Менше року тому [спеціалізована] наукова рада одного з інститутів цього ж ВИШу мала великі труднощі з наданням відповіді на питання: чим, власне кажучи, окрім формальних вимог, мали б відрізнитися запроваджувані в ньому заняття в аспірантурі від уже запроваджених занять у магістратурі. І, хоча жодної відповіді на це принципове питання знайдено не було, аспірантура була запроваджена. Як бачимо, найсуттєвішим тут був не її рівень, а саме її запровадження. Це означає, що насправді рівень кандидатських дисертацій ще більше на-

¹ *Laudator temporis acti* (лат.) – шанувальник минулого; той, хто хвалить минуле. (пер.)

² Доктор габілітований – польський відповідник українського наукового ступеня «доктор наук». (пер.)

³ Центральна комісія з питань ступенів і звань – центральний польський адміністративний орган, який затверджує результати захисту наукових дисертацій і надає наукові ступені та звання; створена у 1951 році як Вища кваліфікаційна комісія (за зразком радянської *Вищої атестаційної комісії*), внаслідок чого вищі навчальні заклади втратили можливість автономно надавати наукові ступені. У 2021 році Комісія має бути замінена так званою «*Радою наукової досконалості*». (пер.)

⁴ Габілітаційний колоквиум – назва (і форма) засідання спеціалізованої ради із захисту докторської дисертації у Польщі. (пер.)

близиться до рівня магістерських, але ця ймовірність нікого якось особливо не тривожить.

І третій факт. Закон про вищу освіту з 1990 року у статті 88 постановляє, що «період роботи на посаді ад'юнкта¹ особи, яка не має наукового ступеня «доктор габілітований», не повинен перевищувати дев'яти років, хіба що статут навчального закладу визначить довший період». Опустимо тут питання звороту «не повинен», який сам собою є в тексті закону дивовижною та проявом тієї самої тенденції до ослаблення вимог, про яку мова. Нам ідеться про дещо інше. Отож, один із ВИШів, у статуті яких такий довший період визначено, є столична Політехніка². У її статуті, ухваленому в 1991 році та затвердженому тодішнім міністром освіти Робертом Глембоцьким, встановлено (у пункті 2 параграфу 42) що у цьому ВИШі цей період не повинен перевищувати сорока (!) років. І проти цього не чути жодного голосу.

Подані три факти є доволі різними, але вказують у тому ж самому напрямку, що й оте, згадане у вступі, відчуття: у сфері наукових вимог існує спадна тенденція. Ці факти можна було б навіть визнати курйозними, якби не обставина, що вони взяті з двох головних вищих навчальних закладів країни, а значить із тих ВИШів, які (ще із кільком іншими) мають надавати тон цілому польському науковому середовищу. Це вони повинні встановлювати стандарт, який Центральною комісією потім поширювався б на всю країну, а не навпаки. Як говориться у [Святому] Письмі: «Коли ж сіль звітріє, чим її солоною зробити?»³.

2. Дехто вважає, що причиною описаного явища є пасивність наукової критики. Пасивність, і навіть безпомічність, дійсно є. Негативні рецензії у часописах, а також у відгуках опонентів і рецензентів під час процедур [допущення до] захисту докторських⁴ і габілітаційних дисертацій, є рідкістю і сприймаються, радше, як нетактовність, ніж як послуга польській наці. Потенційні автори негативних рецензій, замість писати те, що думають, воліють від їх написання ухилитися під будь-яким приво-

¹ Ад'юнкт – викладацька посада у вищих навчальних закладах Польщі; яка приблизно відповідає посаді доцента в Україні. (пер.)

² Варшавська політехніка – офіційна назва Варшавського політехнічного університету. (пер.)

³ Повний текст цього вірша Євангелії (Матей 5, 13) такий: «Ви – сіль землі. Коли ж сіль звітріє, чим її солоною зробити? Ні на що не придатна більше, хіба – викинути її геть, щоб топтали люди.» (пер.)

⁴ Докторські дисертації у Польщі – це дисертації на здобуття наукового ступеня «доктор» (відповідник ступеня «кандидат наук» в Україні чи «доктор філософії» в англійських країнах); габілітаційні дисертації – це дисертації на здобуття ступеня «доктор габілітований» (відповідник ступеня «доктор наук» в Україні). (пер.)

дом. Адже побоюються (і часто небезпідставно), що гостра критика буде трактуватися як вираження особистих образ і ворожнечі, пробуджуючи неприязнь до критика та доброзичливе співчуття до розкритикованого. [Щось] схоже є на наукових з'їздах. Їхні організатори уникають як можуть будь-якого відсіву та ієрархізації поданих доповідей, найохочіше застосовуючи принцип рівного трактування усіх.

Занепад наукової критики – це факт. Проте, всупереч зазначеному поглядів, вона є не причиною спадної тенденції у сфері наукових вимог, а частиною самої [цієї тенденції] – одним із її головних проявів. Рівень знижується не тому, що критика слабне, а вже радше навпаки: наукова критика слабне, бо загальний науковий рівень знижується. [Наукові] праці, полеміки та рецензії – всі стоять методологічно на тій самій площині, їхні рівні є пов'язаними та визначені якимось спільним третім чинником. Тут немає легкого шляху виправлення [ситуації]. Наукову критику не вийде спонукати ні заохочуванням до неї, ні адміністративним її преміюванням. Спонукати її можуть тільки сили, що детермінують усе наукове життя, разом із тенденціями, які в ньому з'являються. Якщо ці сили діють у протилежному напрямку, то будь-яка критика, навіть коли у результаті чийось героїчних зусиль і з'явиться, неunikно буде спотворена шляхом багатьох, переважно дрібних і тихих, але переможних у своїй масі, діянь. Таким є суспільний механізм цих явищ.

3. Що ж це за невідомий третій чинник, що є причиною зниження рівня наукових вимог і занепаду наукової критики? Тут знову дехто схильний думати, що цим чинником є відсутність чітких критеріїв науковості. Гадають, що коли б обуреним і критикам дати в руки такі чіткі критерії, то їхнє завдання стало б і легшим, і менш ризикованим. Адже їхня оцінка була тоді вільною від елементу суб'єктивності, який щораз є неunikним в інтерпретації правил закону, які говорять, що докторська дисертація має становити «оригінальне вирішення наукової проблеми», а габiлітаційна – «значний вклад у розвиток визначеної наукової дисципліни». Що це значить «оригінальне вирішення» або «значний вклад»? Рецензент має сам це вирішити «на око» та відчуття, легко наражаючись тим самим на закид, чи принаймні підозру, у необ'єктивності та упередженості¹. Тому, кажуть, постараймося уточнити ці окреслення і таким чином дати науковій критиці об'єктивний критерій.

Проте, волення про чіткіші критерії науковості є такими ж неефективними й даремними, як заклики до енергійнішої наукової критики,

¹ У питанні двох останніх понять див. статтю Тадеуша Чезовського «O rzetelności, obiektywności i bezstronności w badaniach naukowych», у його книжці Czeżowski T. (1958) *Odczyty filozoficzne*, Toruń: Towarz. Nauk. (Б.В.)

причому з декількох причин. По-перше, це має бути ліками від чогось, що саме є тільки одним із симптомів хвороби. Немає науки без ризику і немає наукової критики без ризику, що ми комусь наразимося. Цей ризик є так само вбудований у природу професії пожежника. Зниження наукового рівня полягає, серед іншого, в тому, що зростає небажання брати на себе зусилля та ризик, пов'язаний із підтриманням цього рівня. Формалізовані критерії звільняли б від ризику: ми тоді не особисто висловлюємося – за нас говорить припис закону, який власне такі критерії формулює (наприклад, щодо кількості публікацій для аспірантів, або закордонних виїздів чи будь-чого іще.)

По-друге, загальних критеріїв науковості немає. Наукові дисципліни є занадто диференційованими, щоб можна було про них сказати щось, що виходило б за межі порогу банальності. Який же може бути спільний критерій науковості, наприклад, для розмірковувань із теоретичної фізики та з історії мистецтва? Такий, що вони мають бути ясними, що мають бути внутрішньо зв'язними, що мають бути добре обґрунтованими – але це нічого не дає, бо «ясність» і «зв'язність», і «добре обґрунтування» в кожному з цих випадків означають щось інше. Спільним є тільки загальнологічний зміст цих термінів, а вона є якраз банальною в тому сенсі, що ніякого універсального ключа оцінки не становить.

Але, чи не можна було б щодо цього сформулювати необхідні критерії науковості принаймні для кожної наукової дисципліни зокрібно, або навіть для цілих груп тих дисциплін? Це б уже скоріше було можливим зробити, хоча методологія наук досі ще ніколи чимось таким не займалася. По-третє, справа, однак, у тому, що це б цілком розминемося з метою. Такі критерії були б придатними для чогось тільки тоді, коли б їх потім фактично поважали; а поважали б їх тільки тоді, коли б вони були кодифікацією вже існуючого звідкись у науковому середовищі звичаю, його духу, його *esprit de corps*¹. Практичне впровадження тих критеріїв належить до найважливіших завдань будь-якої освіти на університетському рівні, а якщо цей рівень низький, то впроваджені критерії теж будуть, вочевидь, низькими! Їхні формулювання будуть тоді запевно пишномовними, але завжди безпечно загальниковими – так, аби вони не входили в колізію з існуючим станом речей. Відтак це не є шлях ні до його зміни, ні до відвернення наявних у ньому тенденцій.

4. Прична суспільного явища, яким є зниження рівня наукових вимог, є на нашу думку одна, зате надзвичайно масивна. Нею є, зокрема, масовість сучасного вищого шкільництва і ідеологія суспільного егалітаризму, що за нею стоїть. Десь у своїх «Спогадах і записах» Гуго Штейн-

¹ *Esprit de corps* (франц.) – корпоративний дух, честь мундира. (пер.)

гауз каже: «Весь той хаос у головах напівінтелігенції береться звідти, що наука насправді є не для кожного». Ця заувага потрапляє в суть. Ось на наших очах з'являється нова суспільна верства – верства «наукової напівінтелігенції» – якій ця проста істина, що наука є не для кожного, є якнайбільше чужою й невідомою. Адже все має бути доступним для всіх (розумують вони), а значить наука теж! А якщо для декого вона виявляється занадто важкою, то на це є простий спосіб: треба її полегшити, зробити доступнішою – тобто понизити рівень до можливостей широких мас. І так фактично діється в дуже широкому масштабі.

Маса тисне рівень униз. Це стосується, передусім, рівня вимог до студентів, але на них зовсім не закінчується. Пониження рівня відзначається наступно на щораз вищих щаблях академічної ієрархії. Маючи на вибір «семінар чи екзамен», студентська маса йде, вочевидь, туди, де менші вимоги. В ефекті там також виділяються посадові оклади й інші засоби, що справляє так, що туди скеровуються нові адепти науки і, що гірше – там також присутні ті, що були відібрані згідно тих самих пільгових критеріїв. Не всі з них, вочевидь, цих пільг потребують, але їм, статистично беручи, не віддаватимуть переваги як потенційним *troublemakers*¹. Цей процес триває, щонайменше, з середини шістдесятих років і, підсилюваний також із-зовні політичним чинниками – довів до того, що було важко ушкоджено чи може навіть і знищено делікатний механізм самоочищення наукового середовища від осіб, які із точки зору цілей науки є людьми випадковими, які не мають покликання до науки. Такі особи в науці були завжди, але тепер їхня присутність перевищила певну критичну величину. Вони здомінували, зокрема, наукові органи, в руках яких лежить ключова справа присвоєння вчених ступенів і призначення на академічні посади. Тим самим, у цьому механізмі самоочищення наступило ніби обернення знаку. У правильно функціонуючому науковому середовищі домінують ті (маючи або більшість голосів, або інші більші впливи), які схильні просувати, радше, не гірших від себе. Це не стосуються і мусить стосуватися їх усіх. (Так, наприклад, знаменитий математик Давид Гільберт був відомий тим, що легко «пропускав» докторські (кандидатські) дисертації навіть дуже нікчемні). Для правильної дії механізму достатньо, що це стосується більшості. Підтримуваний таким органом середній науковий рівень буде не лише високий, але що більше – навіть у випадку перешкод, матиме постійну тенденцію зростання, діючи як гомеостат.

Натомість, після обернення знаку ситуація радикально змінюється. Тепер починає діяти негативне самоочищення, оскільки таким самим чином тепер домінують ті, які схильні просувати тільки, радше, не

¹ Troublemakers (англ.) – порушники спокою. (пер.)

кращих від себе. І це не обов'язково має бути їхня зла воля чи холодний розрахунок, хоча, річ ясна, це теж буває. (Буває також і щось інше. Знаменитий радянський генетик Ніколай Вавілов, пізніше знищений у концтаборі через «лисенківців»¹, сказав: « в науці відбувається відбір людей без гена порядності». Так було не тільки у них.) Не обов'язково, бо треба брати до уваги, що це є власне ті, про яких думав Штейнгауз: люди, які позбавлені наукового чуття і які керуються якимись іншими міркуваннями, ніж ті, про які ідеться в науці. (Можливо, навіть дуже добросердними [міркуваннями], але це справи не виправляє.)

Отож за нашою оцінкою ситуація є такою: у науковому середовищі тепер діє негативний механізм самоочищення і це саме він спричиняє, що рівень наукових вимог постійно знижується. Хто б пробував у цьому середовищі діяти в інший бік, робить це на свій власний [страх і] ризик, та всупереч своїм власним матеріальним інтересам. Відтак, у певному сенсі – це є нерозсудливе діяння.

5. Є також такі, які вважають, що причина обговорюваного явища є зовсім інша та набагато простіша. Отож, нею ніби має бути велика пауперизація² викладачів вищих навчальних закладів, яка спричиняє серед них негативну селекцію: кращі йдуть, гірші залишаються. Ми ніскільки не збираємося ставити під питання те, що така пауперизація дійсно відбулася та триває далі³. Наступить, радше, щось зовсім протилежне. Значне збільшення зарплат, здійснення механічним і егалітарним чином – наприклад, без їх диференціації на американський лад, тобто відповідно до наукового рангу окремих вищих навчальних закладів – тільки більшість натиск на ВИШ непокликаних [до науки] осіб і ще більше посилить спадну тенденцію у сфері наукових вимог.

6. Обрисована тут картина ситуації у польській науці – невесела, але це не причина, щоб ставити під питання її влучність. Навпаки, вважаємо, що ясне усвідомлення того, як важко в цій ситуації що-небудь змінити на

¹ Лисенківці – послідовники академіка Лисенка, ворога академіка Ніколая Вавілова, на якого ним був написаний донос, за яким його було ув'язнено в концентраційному таборі, де він і помер; суперечка між ними стосувалася нової тоді науки генетики, яку Лисенко (а за ним і Сталін) проголосив «буржуазною» лженаукою. (пер.)

² Пауперизація (лат. *pauper*, бідний, незаможний) – один із видів низхідної соціальної мобільності; означає масове зубожіння населення; перехід робітничого класу в нижчий клас, опускання на соціальне дно (в т.зв. «андерклас»). Тут – у загальному сенсі «зниження», «опускання на дно». (пер.)

³ Дослідження, проведені університетськими економістами за ініціативою ректора Варшавського університету показали, що реальні зарплати наукових працівників університету у 1994 році зменшилися до рівня 52% зарплат 1989 року! (Б.В.)

краще, є першою умовою реальності будь-яких виправних діянь. Закон про вищу освіту з 1990 року – це мериторично й формально найгірший закон з усіх, які з'явилися у повоєнні роки. Тому, його треба було б негайно змінити. Цю потребу бачить багато розумних людей у науковому середовищі і в його Головній раді. Але ті ж самі люди, власне як розумні, бояться цього закону торкатися – через цілком реальне побоювання, що наступний буде ще гірший. Адже механізм, про який ми говорили, сягає також і Гловної ради і законодавчих органів. Закон хочуть змінити не тільки ті, хто керується інтересом науки, але й ті, якими керує зовсім інший інтерес. І співвідношення сил є не на користь перших, тому, можливо, краще вже залишитися з тим, що є, яким би недобрим це не було.

Чуються також голоси, що закликають повести у [науковому] середовищі якусь надзвичайну верифікаційну акцію. Але це також не є ніякий шлях до виправлення [ситуації], бо в принесеній такою акцією неунікній нерозберисі «верифікаторами» обов'язково виявилися б якраз ті, які насамперед мають бути усунуті від впливів.

То який тут вихід? Безперечно, тут немає жодного простого рецепта, а закликання до гострішої наукової критики та до пошуку ймовірних критеріїв науковості є тільки удаваним діянням. Тут ми маємо справу зі суспільним механізмом, а суспільні механізми, як усі інші, є глухими до закликів. Ми б розраховували, радше, на дещо інше: що в самому науковому середовищі, нізвідки й ніким не підтримувані, знайдуться, урешті-решт, сили, які цю нещасливу тенденцію зупинять і може навіть обернуть. У переконанні, що такі сили існують, нас утримує ось який факт. Попри моральні знищення, що їх у науковому середовищі заподіяв комуністичний період, та особливо домінуюча в ньому у нас із 1968 року «мочарсько-гереківська»¹ орієнтація і притаманне їй беззаконня, вище шкільництво залишилося у той період оазисом відносною законності. (Наприклад, у порівнянні з тим, що тоді діялося та діється, зрештою, дотепер у шкільництві середньому та початковому.) У багатьох випадках, поступаючись переможній силі, середовище вищих навчальних закладів несподівано успішно протиставляло їй, тим не менш, свій пасивний і тихий опір. То можливо, протиставиться також і цим іншим силам, які, хоч і з інших причин, з інтересом науки мають так само мало спільного, як тамті.

¹ «Мочарсько-гереківська» – від прізвищ керівників комуністичної Польської Народної Республіки (ПНР) Мечислава Мочара і Едварда Герека. Мечислав Мочар (Микола Демко, 1913-1986) – польський комуністичний політик періоду ПНР, дивізійний генерал Корпусу внутрішньої безпеки, агент радянської розвідки; Едвард Герек (1913-2001) – польський політик, Лідер Польської об'єднаної робітничої (комуністичної) партії (1970-1980), керівник ПНР. (пер.)

Наш висновок звучить дуже мінімалістично, але не позбавлений такою і певної дози оптимізму. Доза ця невелика, але на більшу не дозволяють передумови, на які ми спиралися. Якщо хтось зможе раціонально вказати інші, ми йому першими зааплодуємо.

1996

Богуслав Вольневич. Научная критика и критерии научности

Первый украинский перевод текста Богуслава Вольневича «Научная критика и критерии научности».

Богуслав Вольневич – это новая фигура в украинском информационном пространстве. Этот профессор Варшавского и визитинг профессор ряда ведущих американских и европейских университетов, член международного Виттгенштейновского общества известен также своей публицистической деятельностью, в т.ч. выступлениями в прессе, на радио и телевидении, а также лекциями на канале YouTube, где он стал настоящей звездой интернета.

Главные сферы его мысли – логика, метафизика, этика, философия религии и философия права, но наибольшее признание он получил как творец онтологии ситуации, как переводчик и комментатор Людвиг Виттгенштейна, а также как критик фрейдизма, феноменологии, постмодернизма, марксизма и религиозного фундаментализма.

По его мнению, философия суть попытка рационального «схватывания» проблем, относительно которых нет научных знаний. Вместе с хаосом в нынешней общественной жизни, роль философии постоянно возрастает. Философия высказывает тезисы, к которым при помощи здравого смысла может прийти каждый человек, если при этом задумается достаточно глубоко. Поэтому в ней нет вещей инновационных, есть только очевидные, которые, всё-таки, поддаются при этом логическому упорядочению. Главное в ней, это предоставление инструментов для формирования ясных мыслей, что, в свою очередь, позволяет различить истину и фальшь во всем вненаучном познании, в частности в том, что касается проблем философии и образования.

Ключевые слова: философия, логика и онтология, этика, постмодернизм, цивилизация, образование.

Boguslaw Wolniewicz. Scientific criticism and criteria of scientific character

The first Ukrainian translation of the text by Boguslaw Wolniewicz “Scientific criticism and criteria of scientific character”.

Boguslaw Wolniewicz is a new figure in Ukrainian information space. This Warsaw professor and visiting professor at a number of leading American and European universities, a member of the International Wittgenstein Society, also known for his journalistic activities, including appearances in the press, radio and television, and lectures on YouTube where he became a real star of the Internet.

The main areas of his thought were logic, metaphysics, ethics, philosophy of religion and philosophy of law, but he gained the most recognition as the creator of the ontology of the situation, as translator and commentator of Ludwig Wittgenstein, as well as a critic of freudianism, phenomenology, postmodernism, marxism and religious fundamentalism.

In his view, philosophy is an attempt to rationally grasp problems on which there is no scientific knowledge. Along with the chaos in modern social life, the role of philosophy is constantly growing. Philosophy expresses theses that through common sense anyone can reach, if they think deeply enough. Therefore, there are no innovative things in it. It is about providing tools for the formation of clear thoughts, which, in turn, make it possible to distinguish between truth and falsehood in all non-scientific knowledge, in particular because it relates to the problems of philosophy and education.

Keywords: *philosophy, logic and ontology, ethics, postmodernism, civilization, education.*

Богуслав Вольневич (1927-2017), доктор філософії (хабілітований), професор, польський філософ і логік, автор перекладів на польську мову праць Людвіга Вітгенштейна і автор коментарів до Вітгенштейна. З 1989 по 1998 р очолював кафедру філософії релігії Варшавського Університету, з 1998 – почесний професор того ж університету.

Boguslaw Wolniewicz (1927-2017), Doctor of Philosophy (hab.), professor, Polish philosopher and logician, author of translations into Polish translation by prats Ludwig Vitgenstein and author of comments to Vitgenstein. From 1989 to 1998 he became an Professor Emeritus at the Department of Philosophy of Religion of Warsaw University, from 1998 – Professor Emeritus of the same University.